

Germà Bel

ANATOMIA D'UN DESENGANY

La Catalunya que és
i l'Espanya que no va poder ser

Traducció d'Alexandre Gombau i Arnau

Edicions Destino

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

© Germà Bel, 2013

© de la traducció del castellà: Alexandre Gombau i Arnau, 2013

© Edicions Destino, S. A., 2013

© Columna Edicions, Llibres i Comunicació, S. A. U.

Carrer Pedro i Pons, 9-11, 11ª planta. 08034 Barcelona

Primera edició: octubre del 2013

ISBN: 978-84-9710-242-1

Dipòsit legal: B. 21.841-2013

Fotocomposició: Víctor Igual

Imprès a: Reinbook

*A la Milagros, catalana de la Catalunya que és
i espanyola de l'Espanya que no va poder ser.*

ÍNDEX

PREFACI.....	11
CAPÍTOL 1	
QUÈ HA PASSAT A CATALUNYA? (I ALGUNES EXPLICACIONS FALLIDES)	19
CAPÍTOL 2	
SOM COM ENS VEUEN?: PREFERÈNCIES I ESTEREOTIPS REGIONALS A ESPANYA (I ALGUNES CONSEQÜÈNCIES PRÀCTIQUES).....	61
CAPÍTOL 3	
DESDENY, DESCONFIANÇA I DISSOLUCIÓ.....	97
CAPÍTOL 4	
LLENGÜES QUE S'IMPOSEN, LLENGÜES QUE ENS FAN DESIGUALS.....	135

CAPÍTOL 5

TRANSFERÈNCIES FISCALS A ESPANYA

I JUSTÍCIA COMPARATIVA..... 165

CAPÍTOL 6

DE PEATGES, MERCADERIES I ASIMETRIES..... 207

EPÍLEG

EL QUE NO POT SER NO POT SER,

I A MÉS ÉS IMPOSSIBLE 253

AGRAÏMENTS 263

ANNEXOS 269

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES..... 293

NOTES 313

ÍNDIX ONOMÀSTIC 353

PREFACI

«L'essència del fanatisme consisteix en el desig d'obligar altra gent a canviar.»

AMOS OZ,
*How to cure a fanatic*¹

Escrivíem ahir:

«Però Espanya encara no és com França. En aquest sentit, en els últims anys és perceptible la recuperació del projecte de construcció d'un país com França. (...) Passa una cosa semblant amb la creixent discussió sobre la recuperació de competències en Educació per part de l'Estat. Les propostes que van en aquesta direcció, lluny de vetllar per la qualitat del sistema educatiu i pel benestar i la cohesió dels espanyols del futur, pateixen d'una obsessió malaltissa per «reconduir» les particularitats lingüístiques i culturals que s'expressen als sistemes educatius. Al cap i a la fi, la llengua i la cultura són miralls on es reflecteix la diferència, i la diferència incomoda; i distorsiona l'homogeneïtat. Es fa tan difícil viure en un món complex!

Aquestes són la mena de qüestions que marcaran l'agenda de la política territorial de l'Espanya que ve, en un context en què a la descentralització que s'ha realitzat en els darrers anys —tot i ser bàsicament administrativa— se la responsa-

bilitza cada cop més de l'augment de la despesa pública a Espanya i de la seva contribució a la crisi econòmica. Em sembla plausible que aquests aires portin a canvis en la direcció que la majoria (o, en qualsevol cas, una part prou decidida) de la societat espanyola desitja: la recentralització i la uniformització. El resultat pot acabar sent un país com França, que probablement haurà deixat de ser l'Espanya que nosaltres hem conegut.»

Aquestes paraules van ser escrites el 15 d'abril de 2010 i són el final del meu llibre *Espanya, capital París*. Són reflexions prèvies a la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, emesa el 28 de juny de 2010. Abans, també, que els estralls de la crisi econòmica portessin alguns a pensar que el que passa a Catalunya és un resultat del malestar amb l'economia. Tant aquesta sentència com la crisi econòmica han pogut exercir un paper important en el procés polític que viu Catalunya. Però ni són el seu punt d'arrencada ni contribueixen decisivament a explicar la seva profunditat i intensitat. És un procés que no desapareixeria si poguéssim, màgicament, tornar a la dècada anterior. A més, ja no es pot.

Durant la dècada de 1990 i la primera meitat de la passada dècada, vaig compatibilitzar l'activitat acadèmica i l'activitat política institucional. Després d'una legislatura com a diputat a les Corts Generals, l'agost de 2004 vaig marxar a fer una estada de setze mesos a universitats dels Estats Units, primer a Cornell i després a Harvard. A més de constituir una gran aventura familiar i professional, em semblava molt saludable posar una mica de dis-

tància per intentar comprendre més bé què estava passant a Espanya i què estava passant a Catalunya amb relació a Espanya. Perquè algunes coses s'havien torçat molt, ja des de feia algun temps, i jo no tenia gaire clar per què.

L'any 2005 la política catalana va estar dominada pel procés d'elaboració de la reforma de l'Estatut d'Autonomia. No és oportú avançar, ja aquí, la meua interpretació sobre el motiu d'aquesta reforma, que deixo per al capítol tercer. Sí que és oportú dir que, vist des de la distància, cosa que facilita que les branques no impedeixin veure el bosc, el procés va arribar a encadenar tot un seguit de despropòsits.

La reforma va ser elaborada sobre el pilar d'una promesa de qui seria més endavant president del Govern d'Espanya, José Luis Rodríguez Zapatero («Donaré suport a la reforma de l'Estatut de Catalunya que aprovi el Parlament de Catalunya»),² pronunciada a la recta final de la campanya de les eleccions autonòmiques catalanes de 2003. Amb aquest posicionament, Rodríguez Zapatero marcava una clara distància amb els posicionaments territorials de l'encara president del Govern central, José María Aznar, que havia posat en marxa una enèrgica agenda de recentralització política des de 1999. Agenda que, tot i que s'hagi obviat sovint, va sumir en el desconcert el catalanisme polític (en les seves diferents variants) i el va situar a la defensiva en la qüestió de l'organització territorial de l'Estat.

El procés d'elaboració de la reforma en el Parlament de Catalunya va tenir molts aspectes desconcertants. Esquerra Republicana de Catalunya (ERC, al Govern) i Convergència i Unió (CiU, a l'oposició) es van embran-

car sobre la marxa en una cursa que va acabar perdent el sentit de l'orientació. El principal partit al Govern català, el Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE), el de l'aleshores president autonòmic Pasqual Maragall, va arribar a estar molt incòmode amb la reforma que Pasqual Maragall en persona havia impulsat. Tant, que l'endemà de l'aprovació de la reforma al Parlament (30 de setembre de 2005), José Montilla, en aquell moment ministre d'Indústria i principal autoritat orgànica del PSC, va anunciar la presentació d'un bloc d'unes quantes desenes d'esmenes per a quan es tramités al Congrés dels Diputats.

El Congrés va acollir la reforma amb un estat d'ànim indescriptible. Bé, no del tot indescriptible, si ens fixem en la manera que, amb la seva loquacitat habitual, Alfonso Guerra (president de la Comissió Constitucional) presumia el maig de 2006, després de la tramitació a les Corts, d'«haver passat l'Estatut pel ribot».³ Mentrestant, el Partit Popular (PP) duia a terme, des del 31 de gener de 2006, una campanya popular de recollida de signatures contra l'Estatut. La campanya la va encapçalar el futur president del Govern espanyol, Mariano Rajoy, i un dels seus *hits* més persuasius en places i carrers d'arreu d'Espanya (menys Catalunya) va ser: «Écheme aquí una firmita contra Cataluña» (*sic*). L'ambient, que ja estava molt enrarit, es va carregar molt; massa.

Aquella tardor de 2005 vaig poder gaudir d'una primera lectura d'alguns llibres recents sobre confiança en la societat i en les organitzacions que Jack Donahue, professor de l'Escola de Govern de la Universitat de Harvard, tenia al seu despatx, que intercanviava amb el meu durant la seva estada d'investigació a la meva facul-

tat de Barcelona. Les coses van començar a adquirir algun sentit. La confiança és un element imprescindible per al funcionament adient tant de les relacions entre persones com de les organitzacions; però el seu estat es trobava sota mínims, i caient en picat, pel que feia a les relacions entre Catalunya i Espanya.

Entenc, i també comprenc, que emprar termes com el de *relació entre Catalunya i Espanya* resulta incòmode i, fins i tot, inapropiat per a molta gent. Però una de les lliçons més impressionants que s'extrauen de la revisió dels estudis sobre percepcions i actituds a Espanya, de la qual cosa s'ocupa el segon capítol d'aquest llibre, és la naturalitat amb què molts espanyols que consideren que Catalunya és d'Espanya, consideren també que Catalunya *no és* Espanya. O, per ser fins i tot més precisos, que els catalans *no són* espanyols. Cal precisar, arribats a aquest punt, i deixar clar per a la resta del llibre, que Espanya i Catalunya ni són ni em semblen societats monolítiques. Totes dues tenen pluralitat interna, afortunadament, i les referències genèriques a l'una i a l'altra s'han d'entendre sempre en termes d'opinions, percepcions o posicions majoritàries tant en l'una com en l'altra.

Espanya, capital París era el projecte que estava preparat emocionalment i intel·lectualment per emprendre en la segona meitat de la dècada passada. Malgrat la fe religiosa en les infraestructures que s'ha professat a Espanya, i en gran manera es continua professant, hi ha altres coses que tenen més importància per al desenvolupament d'una societat moderna, com ara la sanitat, l'educació o la investigació. El que fa tan particulars les infraestructures és que ofereixen la possibilitat d'analitzar d'una manera relativa-

ment freda i asèptica temes importants vinculats a la construcció nacional. A més, són relativament fàcils d'entendre.

Per exemple, des de ja fa molt de temps, la incapacitat de l'Estat de fer a Espanya una cosa tan senzilla i normal com renunciar al control directe dels aeroports (cosa que fa temps que es va esdevenir fins i tot a França) s'ha convertit en un indicador clar de la impossibilitat de transformar la concepció dominant de l'Estat en aspectes molt més rellevants i crucials. Si no es pot confiar en la disposició de l'Estat per renunciar a poders relativament menors, ¿com es pot confiar que reformi la pròpia essència de la seva construcció nacional?

Els darrers anys diversos treballs han ofert reflexions interessants i perspícaces que ens han ajudat a entendre diferents aspectes de problemes entre Catalunya i Espanya. Em semblen d'especial interès els de Juan José López Burniol, Enric Juliana, Carles Boix i Joan Ridaó,⁴ entre altres.⁵ Cap fenomen social important se sol explicar per un únic factor, i la pluralitat de visions i interpretacions configura una explicació més rica i completa.

Va arribar també el moment perquè aquest nou projecte, *Anatomia d'un desengany*, fos dut a terme. Aquest llibre pretén ajudar a entendre per què el suport a la independència ha augmentat de manera tan ràpida i intensa els darrers anys. També a escatir si es tracta d'un fenomen conjuntural i transitori, o si és estructural; és a dir, si ha arribat per quedar-se.

Per complir aquest objectiu, em semblava necessari defugir la relativament còmoda anàlisi de conjuntura centrada en l'impacte de fets o esdeveniments singulars significants. Al cap i a la fi, una explicació del fenomen

centrada en una determinada sentència del Tribunal Constitucional, en un determinat índex d'atur o en un determinat percentatge de dèficit de la balança fiscal s'assembla massa a aquella Història que ens explicaven a base de dades sobre casaments de reis o batalles, però sense arribar mai a entendre per què s'havien produït aquells casaments o aquelles batalles. O les històries sobre fets que, sent gotes que van fer vessar un got, no ens explicaven per què el got s'havia omplert abans d'arribar a vessar.

Si l'objectiu era estudiar l'anatomia del desengany entre Catalunya i Espanya, el mètode a seguir havia de ser la dissecció dels problemes nuclears en aquesta relació. Emprendre una anàlisi forense semblava la millor manera d'entendre per què les coses han arribat on han arribat.

Per això, per analitzar aquestes qüestions i canalitzar les meves reflexions, he recorregut a les ensenyances de diferents disciplines: la dinàmica del conflicte entre grups, de la psicologia social; les conseqüències del conflicte en el funcionament de les organitzacions, de la teoria d'organitzacions; les evolucions més recents d'aquestes qüestions a partir de troballes en la neurobiologia i la neuroeconomia.

Finalment, l'anàlisi de polítiques, per posar en relació àmbits problemàtics de la política pública amb els conflictes nuclears dels quals són un reflex. Amb aquesta faceta ja estava més familiaritzat, ja que l'economia i la ciència política ofereixen conceptes i mètodes útils.

Els terrenys d'anàlisi triats són els de la llengua i la política educativa, per la seva connexió directa amb la identitat i les diferents visions de «nació» i d'igualtat de drets; el de les transferències interregionals a Espanya, per la seva

relació directa amb l'efecte de l'acció de l'Estat sobre el benestar material dels ciutadans i l'equitat; i el de les infraestructures, perquè (per la seva gran plasticitat) ens pot oferir algunes metàfores rellevants sobre les oportunitats de futur. Identitat i sentit de comunitat, benestar material i equitat, i oportunitats de futur: no s'esgota amb tot això l'agenda de problemes crucials per a qualsevol comunitat, però constitueix una selecció prou expressiva i rellevant.

La meva conclusió central és que l'acumulació de desconfiança mútua entre Catalunya i Espanya suposa un obstacle de gran magnitud per al funcionament eficaç de l'Estat espanyol com a organització. La percepció recíproca de deslleialtat i de manca de confiança és un impediment per al disseny de projectes de futur compartits; i sense aquests projectes, no hi ha cohesió ni hi ha futur en comú.

Aquest procés ha tingut un impacte especial els darrers anys sobre els catalans que més esperances i expectatives tenien posades en la transformació d'Espanya d'un Estat uninacional a un Estat plurinacional. El fracàs en el projecte de transformació d'Espanya ha portat a molts d'aquests catalans a donar suport a la creació d'un Estat propi. A més, es tracta, al meu parer, d'un fenomen estructural, perquè les arrels s'enfonsen en una llarga història de desavinences, d'experiències fallides de col·laboració. I no hi ha, ni es generarà pas, el nivell necessari de confiança per pensar que, si s'intenta de nou, aquesta vegada pugui ser diferent.

GERMÀ BEL
Ithaca (Nova York)
26 de juliol de 2013